

miben emondott valószínűleg utáni napon Birckenfeld, az amerikai engedéllyel dolgozó folyóirat szerkesztő, aki a saját kijelentése szerint a »nyugati és nem a keleti demokrácia híve« kénytelen volt egy hírt leköszölni, amely szerint az amerikai övezetben indokolás és határidő nélkül betiltották a »Németország demokratikus újjáépítését szolgáló Kultúrsvözettségét«. Ugyanaz a Birckenfeld, aki egy nappal előbb lehetőséget adott Laskinak, hogy beszéljen, kijelentette, hogy ő személy szerint mégis tagja marad a szövetségnek, mert a német nyelv marad az egyetlen eltagadhatatlan köztulajdona minden németnek s ő nem akarja, hogy az övezetek szerint a német nyelv is olyannyira megváltozzék, hogy többé meg se értsek egymást. Ő egyetértésben akar élni a német írókkal mindaddig, amíg az lehetséges.

Hogy mik voltak Birckenfeld igazi indítókai és vajjon Laski urainak tett inkább szemrehányás vagy a német íróknak, akik Laskit elítélték, — ez tisztázatlan maradt előttem. Am kétségtelen, hogy a német íróknak egyetlen nyelvet kell használniuk, a demokratikus német nyelvet. Ha a békéért és Németország demokratikus újjászületéséért harcolnak, annak tragédiáját és újjászületését fejezik ki, akkor kapcsolatot találnak majd a világirodalommal is, amelyről olyan sokat beszélnek.

A kongresszus egész időtartama alatt a német íróknak alkalmuk nyílt a fölismerésre, hogy lássák ki akar jót és ki spekulál Németországgal.

Popovics Jován

MR. SMITH TUDOMÁNYOS BOLYONGÁSAI

Ha megkérdeznénk egy Mr. Smithet, egyet a sok millióból, akik Anglia lakosságának tulnyomó többségét képezik, hogy mi a véleménye a tudomány szerepéről, bizonyára ezt felelné: »Betekintést nyerni a jelenségeket mozgató erők törvényeibe, hogy aztán az így szerzett ismereteket az emberek jóléte érdekében felhasználhassuk. S ha továbbá megkérdeznők, hogy mi egy tudományos elmélet helyességének az ismerve, válasza nem lehetne más, mint: a gyakorlat. Ha pl. egy tudományos elmélet alapján megszerkesztett repülőgép beváltja az elmélet alapján feltételezett követelményeket (a repülés gyorsasága, biztonsága, teherbíró képessége stb.) akkor evvel egyben beigazolta az elmélet helyességét is. Ha azonban képtelen felszállni, mindig lezuhan stb., akkor bizony baj van az elmélet körül. A nagyobb nyomaték kedvéért bizonyára hozzá-fűzné még azt is, hogy aki a tapasztalati tények ellenére mégis a tudományos elmélet mellett tartana ki, vagy bolond, vagy gazember — aszerint, hogy öntudatlanul, vagy tudatosan jár el. És amikor Mr. Smith ezt a felfogást, mint a világ legtermészetesebb dolgát hirdeti, nem is gondol arra, hogy minden öt évben ő és sok millió társa, elvei és józan felfogásával merő ellentétben cselekszik. Mielőtt ugyanis leadná sorsdöntő szavazóceduláját mondjuk Mr. Brownra, aki gazdasági és társadalmi bajainak fekélyei ellen szürke kenőcsöt ajánlotta neki, vagy Mr. Whitre, aki ugyanakkor rózsaszínű kotyvalékát kínálja, meghallgatta a politikai gazdaságtan előtte nagyrabecsült szakértőinek fejtegetéseit, akik gyűléseken, rádióban, sajtóban alkalmat adtak neki, hogy szabadon válasszon a kórisme és a kezelés neki legjobban tetsző válfajai között. A

következő öt évben aztán nyugodtan várja sorsának jobbrafordulását, »minek utána a lehető legjobb kezekbe helyeztem azt.

Mr. Smith az utóbbi időben többször lezuhant, sokszor megütötte a bokáját s néhányszor a halál szemében is nézett. Ennek ellenére váltig erősgeti, hogy azoknak van igazuk, akik azt állítják, hogy a rendszer, melyben megélhetését előteremti, tökéletes, elméletileg hibátlan s nem hisz azoknak, akik már száz év óta, egy másik elmélet alapján nemcsak, hogy felhívták figyelmét rendszerének alapvető hibáira, annak végzetes következményeire, hanem pontosan megjósolták azt is, hogy Mr. Smithet mikor és milyen balesetek érik ha tovább is kitart mellette. Mr. Smith ezekkel az érvekkel, jóslatokkal szemben vak és süket maradt még akkor is, amikor másutt és mások gyakorlatban behozták a másik elmélet megvalósíthatóságát és előnyeit.

Ezt a különös magatartást kizárólag makacssággal, önféjűséggel, szélszéllyel, vagy a politikai gazdaságtan terén megnyilvánuló tehetségtelenségével megmagyarázni nem lehet. Hiszen Mr. Smith földje nevelte fel a politikai gazdaságtan valódi klasszikusait. Ami azt jelenti, hogy Mr. Smith földje szolgáltatta ennek a tudománynak a vizsgálatokra legmegfelelőbb anyagot és hogy Mr. Smith népe tanusította evvel a tudománnyal szemben a legnagyobb megértést. Mindaz ami ma a tőkés rendszer természete, törvényei és fejlődési iránya terén a tudomány szilárd és végleges tulajdona, az Mr. Smith Angliájában látott napvilágot. A piaci termelés, az érték fogalma, az érték munkaelmélete stb. már több mint száz évvel ezelőtt Mr. Smithéknél közkinccsnek számított. Mi sem lett volna tehát természetesebb, mint hogy Mr. Smithék elfogadják azt az elméletet is, melyet az említett igazságok alaposabb elemzése után, Marx hiánytalan rendszerbe foglalt össze. Mr. Smithék biztos, hogy nem tudományos tehetségtelenségből nem követték Marxot. Ennek más okai voltak.

Mr. Smith ősei végtelen nyomor és szenvedés után, nem minden lázongás és forradalmi fenyegetőzés nélkül, elsőnek csinálták végig a polgárság ipari forradalmát, mely náluk kezdődött és csak később öntötte el az egész világot. Szerencséjük volt, hogy az elsők voltak és hogy az az óriási vagyon, mely az ő izzadságuk és egészségük árán teremődött meg, tőkéseiknek lehetővé tette, hogy egy még visszamaradt világot, mindenkit megelőzve, gyorsan behálózzon és a hálóba fogott külföldi milliőkből kipréselt óriási haszon egy töredék részét Mr. Smith elődeinek dobhatta megvesztegetés címén. Mr. Smith elődei józan és gyakorlatiasan gondolkodó emberek, aránylag gyorsan elfelejtették »a sötét sátáni malmok« szomorú korszakát, örültek, hogy sorsuk összehasonlíthatatlanul jobb lett, mint egy-két emberöltővel előbb volt. Nem érdekelte őket, az hogy ezt a hindú, kínai s egyéb tömegek sorsának rosszabbra fordulása szerezte meg nekik és nem a tőkés-rendszer természetéből eredő életszínvonal emelkedés hozta magával. Emberileg megérthető, hogy amikor valaki, ha mások rovására is jobb viszonyok közé kerül, szívesebben tart ki egy rendszer mellett még akkor is, ha annak elméleti és erkölcsi helyessége nincsen 100%-ban bizonyítva — mint hogy a küzdelmes veszedelmekkel járó és nehezebb utat válassza, amely egy egyelőre még csak elméletileg jobb rendszer ujáteremtését jelenti. Ilyen lelki beállítottság mellett nem kell csodálkozni azon, hogy Mr. Smithék minden tudományos iskolázottságuk ellenére, könnyedén és lelkiismeretfurdalás nélkül feladták azokat a tudományos igazságokat, melyeket valamikor alapos megrágás után már megemésztettek és igen kevés megfontolással elfogadták a sokkal ostobább és ellentmondásokkal teli új divatú elmélete-

ket, amelyek viszont új gazdasági helyzetüknek és polgáriasodó izlésüknek jobban megfeleltek.

Tekintettel arra, hogy az az elmélet, mely szerint az árúk értékét kizárólag a bennük felhalmozott munka mennyisége szabja meg, forradalomhoz vezetett volna, amit minden áron el akartak kerülni, másrészt pedig értékelmélet nélkül a politikai gazdaságtan mint tudomány nem létezhet — kitörő örömmel üdvözölték Nassau Senior »korszakalkotó« felfedezését, aki szerint az árúk értékét a termelésükre fordított munka és a termelésükben résztvevő tőke együtt adják meg. Azt a »kis« nehézséget, hogy ezáltal a piacon forgó árú értékének meghatározásához két összemérhetetlen tényező összege szükséges, úgy próbálták áthidalni, hogy a munkát és a tőkét, vajahol a ködös végtelenben valamilyen közös vonás alapján, egy nevezőre hozták. Mi lehet az a közös vonás, amely két ilyen különböző dolgot, mint a munka és a tőke, közös nevezőre tud hozni? A válasz: a munkának egy lélektani vonása, hogy mint minden fáradtság, vesződés, kényelmetlenség — kellemetlen érzelmekkel jár. A tőkét úgy kell felfogni, mint egy emberek keresetének el nem költött, megtakarított részét. Ha valaki keresetének egy részéről, ahelyett, hogy szükségleteinek kielégítésére fordítaná, lemond, evvel kellemtelenségnek teszi ki érzékenny lelkét. Ezek a kellemetlen érzések az a közös alap, mely egyaránt meg van annál, aki a termeléshez a munkát adja és annál is, aki ehhez a tőkét szolgáltatja. Ezen közös mérték birtokában immár lehetséges az árúk értékének pontos megállapítása. Csak össze kell adnunk azokat a kellemetlen érzéseket, amelyeket az előállításhoz adott munka és az előállításához szükséges tőke el nem költése váltott ki az emberekből és kész a számadás. Aszerint, hogy egy bizonyos árúban mennyi ezek kellemetlen érzések mennyisége van nemcsak azt tudjuk, hogy többet vagy kevesebbet ér egy másik árúnál, hanem azt is, hogy mennyivel ér többet vagy kevesebbet.

Igy a munkásnak annyi ellenérték jár, amennyi éppen elegendő ahhoz, hogy egy hajszállal túlfizessék a munkájával járó szenvedéseket azokkal az élvezetekkel szemben, amelyekben részesülnek, ha korözöni mennek dolgozás helyett. A tőkésnek pedig annyi haszon jár, amennyi éppen kárpótolja azért a fájdalomért, melyet tőkéjének élnemköltése jelent számára. Hogy milyen egyszerű a számítás azt egy példán könnyű bebizonyítani. Ha pl. lord Beaverbrookot ahelyet, hogy kb. 40.000.000 fontnyi vagyonát rögtön elkölné, rávesszük, hogy inkább vállalkozásokba fektesse, amelyek neki mondjuk 5% hasznot hoznak, akkor az a 2.000.000 font jövedelem, melyhez egy év múlva jut, éppen kárpótolja azért a fájdalomért, hogy nem vásárolt mindjárt az év elején 2.000.000 font értékben ételt, italt, ruhát, autót, házat, yachtokat stb. Ugyancsak ha egy angol bányász 100 fontért tölt el egy évet a föld alatt, akkor az ő szenvedéseinek kárpótlását sem többel sem kevesebbel felülmérni nem lehet, mint evvel a 100 fonttal, amiből viszont az következik, hogy gazdasági tevékenységükben lord Beaverbrook egy évi szenvedése pont 20.000-szer akkora mint a bányászé.

Dehát ilyen apróságokért csak nem adhatja fel azt a remek elméletet, amely az egész gazdasági épületet, minden önműködőleg szabályozó tevékenységével, hibátlan tökéletességben tünteti fel. Nem beszélve arról, hogy egyben Mr. Smithet felmenti az alól a kockázatos és fáradtságos feladat alól, hogy cselekvésére, még pedig véres és izzadságos cselekvésére kényszeríti. Ezek az apróságok olyan rohamosan szaporodtak fel, hogy Mr. Smith saját bőrén kezdte tapasztalni, hogy a »tökéletesen és finoman működő gazdasági gépezet« mindjobban a húsába vág. Más-

részt »tudósai« is ráeszméltek arra, hogy elméletük mindjobban eltávolodik attól a képtől, melyet a valóság naponta elébük tár és kezdi nagyon is a levegőben lógni. Ha igaz, az, hogy az árak alakulásával egy olyan természeti törvény nyilvánul meg, mely csalhatatlanul fejezi ki az emberi szükségletek minőségének és mennyiségének mértékét és irányát akkor bizony a rolls-royceok áremelkedése és a tej árának esése azt bizonyítja, hogy a tejből már elég van, jól laktunk vele és a társadalom nyugódtan áttérhet újabb szükségleteinek kielégítésére, a luxusautók gyártásának fokozására. Egy jóllakott Mr. Smith ezt még bevette volna. De egy többnyire munkanélküli segélyre szoruló és a saját egészségügyi hatóságainak bevallása szerint is rosszul táplált Mr. Smith ezt már csak nehezen veheti be. Végül a tudósok is, hiszen ők is csak emberek, kénytelenek voltak észrevenni a rendszer bizonyos »fogyatékoságait«, tökéletlenségeit; ellentmondásait valótlanságát. De mivel annak a rendszernek érdekében, melynek védői és magyarázói voltak, nem ismerhették el kiindulópontjuk tévességét és mivel nem vallhatták be, hogy mégis csak abban az irányban van az egyedül helyes elméleti megoldás, amelyben Marx felesztette tovább a klasszikusok megállapításait, egy igen szellemes kibúvót fedeztek fel. Arra az álláspontra helyezkedtek, hogy az elméletnek egyáltalán nincsenek gyakorlati feladatai. Az árúk értékének megállapítása, összehasonlítása, a jövedelmek felosztásának vizsgálata, az össztermelés mértéke stb. ez mind nem tartozik a tudomány feladatainak keretébe. Ki is tudná tudományos pontossággal lemérni, hogy Mr. Smith kielégülése nagyobb-e vagy lord Beaverbrooké? Minden egyéni, alanyi és viszonylagos. »A tudomány saját hatáskörének túllépésében vétkezik, ha annak megállapítására törekszik, hogy két egyen tényleges jövedelme közül melyik nagyobb. Hogy melyik tényleges jövedelme nagyobb és ennél fogva kívánatosabb, — azt csak az illető tudja eldönteni, de csak a saját személyére«. A tudós metáforával fordítja el a fejét, nehogy ilyen kérdésekben nyilatkoznia kelljen. Szérmésen lesíti szemét Mr. Smith beesett, vérszegény arca és angol-kóros gyermekei előtt, nehogy döntenie kelljen esetleg lord Beaverbrook javára. (Hogy a kárára döntsön belső okokból, számításba sem jön, de mivel tárgyilagossá akar lenni, tehát nem dönt).

Mr. Smithet egyik válság a másik után éri. Súlyos hasgörcsei vannak, lehet, hogy vakbélgyulladás. A hivatalos tanárokhoz hiába fordul segítségért. Ők nem foglalkoznak a vakbélgyulladással; őket csak a gyulladás általában érdekli, mint az élet egy mellékjelensége. Mr. Smithnek azonban sürgős segítségre van szüksége. Őt nem a gyulladás érdekli hanem az, hogy hogyan szabaduljon meg tőle. És akkor megjelentek a bábák, a kuruzslók, akiknek a hivatalos tudomány meddősege miatt nagy konjunktúrájuk támad. »Válságod oka, hogy nincs elég pénzed megvenni mind azt, amire szükséged van és amit termeltél« mondja az egyik úttörő baba. Douglas őrnagy, a háború utáni első válság szakembere: »Ha az állam társadalmi hitellel támogatná a tömegek vásárló erejét, nem heverne zsúfolt raktárakban a tömérdek eladatlan áru, a termelésben nem következne be fennakadás, válság, annak további következményeivel: munkanélküliség, csőd stb.«

»Végzetes tévedés, bűnös könnyelműség volna — zendít rá a műkedvelő közgazdászok egy másik iskolájának kara — Túl sok a pénz túl nagy a vásárló erő. Ez elvonja a tőkeképződéstől, a hasznosabb további befektetésektől a tőkét. A haszon lecsökken, a termelés leáll. Mr. Smith munkanélkül marad és nem fogyaszt, nem vásárol. A vásárló erőt

radikálisan le kell faragni, evvel a tőkét befektetésekre kényszeríteni és helyre áll a haszon; a termelés megindul, folyton fokozódik és osztja áldását jobbra-balra. Vásárlóerejének átmeneti csökkenése után a több és olcsóbb termelésből Mr. Smith is megkapja a maga részét.»

Mr. Smithnek kezdték tetszettek az új orvosok és receptjeik. Az orvosok azért, mert olyan egyszerűen és érthetően magyarázzák meg a betegség lényegét. Nézzétek csak meg mennyivel rokonszenvesebb Douglas őrnagy, mint a nagyfejűek, azt az elavult Marxot is beleértve, milyen egyszerű és elegáns az ő A — B képlete amazok méteres, titokzatos képleteivel szemben. És aztán gyógymódjuk! Nincs itt a szervezetben semmi hiba, egy kis működési rendellenesség az egész. Nem kell a vesét, májat, tüdőt, szívet átépíteni. Egy kis pénzinjekció, vagy pénzérvágás és minden rendben van. A kuruzslók színe java Amerikában agytrösztbe tömörült, ott két nagy iskola: a sok pénz — kevés pénz hívei szóhoz és befolyáshoz jutottak, alkalmuk nyílt az új elvek gyakorlati megvalósításához. Mr. Smith, aki túl óvatos, hogy ki nem próbált módszereket saját bőrén engedjen alkalmazni, léleket-visszafojtva leste az eredményeket. Sajnos a mindjobban kifejlődő háborús készülődés és a közben kitört háború nem engedték meg, hogy végleges véleményt alkosson az új kísérletről (New deal). Így bizonyos kétely továbbra is fennállott, hogy nem a hivatalos tudósoknak volt-e mégis igazuk, akik az egész ügyet végzetes és gazdasági szempontból káros beavatkozásnak minősítették. Az új eljárás végső elemzésben, lényegileg, a vállalkozói haszon inflációs helyreállításának bizonyult az áraknak a felemelt bérekhez viszonyítva aránytalanul nagyobb emelkedéséhez vezetett és így gyakorlatilag ugyan oda, ahova Mr. Smithet jó Hayek barátja egyszerűbben juttatta volna el, ha csupán a munkabéreket szállítja le.

Ilyen körülmények között Marx elmélete lassan, de biztosan kezdte Mr. Smith értékelését megnyerni. Nem megmondta az öreg, hogy a tőkés termelés válságokra vezet? És Mr. Smith, bár későn, de végre elkezdett foglalkozni Marx tanaival. Ugyan nem annak korszerű Lenini—Sztalini formájában, hanem ahogy azt neki a saját szakértői feltalálták. Mr. Smith érezte, tudta, hogy Marxnak igaza van. Csak éppen, hogy nem olvasta Marxot és nem ismerte közvetlenül, tehát megmagyaráztatta magának. Kinek higyen, ha nem komoly, becsületes, harcedzett vezetőknek, akik évtizedeken keresztül küzdöttek érdekeikért a szakszervezeti mozgalmamban és képviselték őt lord Beaverbrookkal szemben. Hallgassuk csak meg, mit mond egy köztisztviselőben álló vezére, a politikai gazdaságtan nagy tudósa: Az amit Marx valójában gondolt című mű szerzője:

»Kétségbevonhatatlan, hogy a tőkés rendszer belső ellentmondása, a tőkés rend jelen állapota, Marx elemzéseit tökéletesen fedik. Egy nemzedékkel ezelőtt még általában kinevelték Marx jóslatait a válságokra vonatkozólag és megáfolására hivatkoztak arra az életszínvonal emelkedésre, melyet a haladó államokban a tőkés rendszer a munkásoknak biztosítani tudott. Ma azonban Marx érveit senki sem tudja ilyen könnyedén visszautasítani. A tőkés rendszer világszerte leleplezve áll mint siralmas sikertelenség, mely képtelen hasznosítani azt a gyorsan növekvő termelési képességet, amit a tudás fejlődése és a találmányosság helyezett az ember hatalmába. A világszerte fellépő munkanélküliség, a világszerte elhangzó »túltermelés«, eléggé bizonyítja sikertelenségének tényét«.

Ez a mi emberünk — mondja Mr. Smith. Végre valaki, aki nem mesél határértékről és az elmaradt elvezeteket igazságosan kifejező árkáról, hanem megmondja azt, amit már rég sejtettünk, hogy »valami bűz-

lik Dániában«, Mr. G. D. H. Cole, az új orákulum, ennyi előlegezett bizalom után kifejti, hogy Marx szerint a tőkés rendszer belső ellentmondásának lényege az, hogy az egyes országok közt fennálló versengés teszi lehetetlenné a tőkéseknek azt, hogy munkásaiknak olyan magas béreket fizessenek, melyekkel azok a termelt javak teljes mennyiségét megvásárolhatják. Egy természeti kincsekben gazdag, kellő népességgel rendelkező ország, ha el tud zárkózni versenytársai elől és következetesen nacionalista gazdaság politikát folytat, tudna — bölcs és erélyes kormányzás alatt — munkásainak olyan magas béreket biztosítani, hogy a termelt javak egész mennyiségét megvásárolhassák és élvezzék. Szerinte ez a szocializmus.

Miután Mr. Smith meggyőződött arról, hogy Bevin és társai Mr. Cole magyarázatában Marx gazdasági tanainak alapjára helyezkedtek és vállalták azok gyakorlati megvalósítását, leadta rájuk szavazatát és megvan győződve arról, hogy most már végleg a helyes úton jár. Bölcs és erélyes kormánya le fogja törni a monopolista körök önzését. Máris ki-sajátította a szénbányákat (igaz, hogy nem komoly kártalanítás nélkül, de hát mi nem vagyunk barbárok). Szabályozza a termelést, tervszerűleg irányítja a külkereskedelmet és 20 év múlva kivezeti a kátyuból, melyet a háború okozott. Lord Beaverbrook kezeit dörzsöli és magában mosolyog. Nem kell félnie, hogy részvényeit elveszik. Neki ez a fontos. Hogy mivel indokolják meg jövedelmének jogosultságát, az őt nem érdekli. A bányással szemben megnyilvánuló 40.000 nagyobb szenvedésének kárpótlásával, vagy valami újabb, de ép oly unalmas elmélet csodaképletével, nem fontos. Neki az a fontos, hogy ne bántsa senki és ne kényszerítsék rá, mint a német Thyssen kollegáját, hogy a maga Hitlerét szabadjára engedje. Ez részben izlése ellenére is volna, de részben közképzés, mert esetleg ellenőrizhetetlen kalandokba viheti. Amíg a jól idomítható Bevin vezeti a jól idomított Mr. Smithet, még ha a gyűlölt Marx cégére alatt is, addig nem szorult rá, hogy erélyesebb eszközökhöz nyuljon. A nagy közterhek ellen természetesen tiltakozik, elvileg elítéli az állam illetéktelen beavatkozását a gazdasági kérdésekbe, talán üres óráiban bánatosan emlékszik majd vissza a régi jó időkre, amikor még minden simábban ment, de egyébként megnyugszik, a kormányt biztos kezekben tudja és a mai viszonyok között talán ő sem tudná más-hogy vezetni a közügyeket.

Mr. Smith már nem ilyen elégedett. Ő bizony többet és jobbat várt. Régi elve ugyan, hogy nem kell túl vérmes reményeket fűzni a politikai változásokhoz, még túl rövid az idő, hogy valami megmutatkozhassék, a háborús sebek még nem gyógyultak be, még mindig nagy a feszültség a világban. Indiában, Egyiptomban, Palesztinában, Görögországban stb. okvetlenkednek a félvadak, meg aztán az érthetetlen oroszok, a kapzsi amerikaiak! Ha mind ez nem lenne, Bevin már rég megvalósította volna Cole paradicsomát. Így tovább tart. A nadrágszíjat még néhányszor összszébbhuzzá, egy-egy lukkal beljebb. De azért kitartunk, régi angol csőkönyvességgel. Azonban a türelem sem kifogyhatatlan. Ha a világ még sem akar olyanak mutatkozni, amilyenek azt Mr. Smith elképzelte, akkor mégis csak kénytelen lesz felrúgni hagyományait és szokásait. Akkor talán végérvényesen kidobja »tudósait és magyarázóit« és eredetiben elolvassa azt, akit most ismerni és követni vél, csak hogy akkor nem szavazócédula lesz a kezében....

Lövi József

